

Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima

Linda Rajhvajn Bulat, Marina Ajduković

Studijski centar socijalnoga rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Ovim smo istraživanjem nastojali produbiti razumijevanje vršnjačkog nasilja među srednjoškolicima i provjeriti kako je povezano s doživljenim zlostavljanjem od strane roditelja, te koje su snage i poteškoće mladih povezane s počinjenim i doživljenim vršnjačkim nasiljem.

U istraživanju je sudjelovalo 558 učenika i učenica drugih razreda srednjih škola u Ogulinu, Velikoj Gorici, Zaboku i Oroslavju. Primijenjeni se instrumentarij sastojao od Upitnika socio-demografskih podataka, Skale vršnjačkog nasilja (Rimac i sur., 2012), Subskale zadovoljstva vlastitom obitelji iz Skale kvalitete obiteljskih interakcija (Vulić-Prtorić, 2004), Skale rješavanja sukoba djetete-odrasli (Straus i sur., 1998) te Samoiskaza snaga i poteškoća djece/mladih (Goodman, 1997).

Rezultati pokazuju kako svaki tjedan 37.8% učenika doživljava barem jedan oblik vršnjačkog nasilja. Najzastupljenije je psihičko nasilje, naročito ogovaranje. Počinjeno i doživljeno vršnjačko nasilje su umjereno pozitivno povezani. Najviše psihosocijalnih poteškoća iskazuju mladi koji su istovremeno i žrtve i počinitelji vršnjačkoga nasilja. Počinitelji se nasilja ističu najrjeđim prosocijalnim ponašanjem, dok žrtve iskazuju najviše emocionalnih problema i problema s vršnjacima. Doživljeno psihičko zlostavljanje od strane roditelja i (ne)zadovoljstvo obiteljskim odnosima značajno je za predviđanje doživljenoga i počinjenoga vršnjačkog nasilja.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, srednjoškolci, zlostavljanje u obitelji, psihosocijalne poteškoće, prevencija vršnjačkog nasilja

✉ Linda Rajhvajn Bulat, Studijski centar socijalnoga rada, Pravni fakultet u Zagrebu, Nazorova 51, 10000 Zagreb. E-pošta: lindarajhvajn@net.hr.

Istraživanje opisano u ovom radu sastavni je dio istraživanja pod nazivom *Povezanost nasilja u obitelji, vršnjačkog nasilja i njihovih korelata kod srednjoškolaca* te projekta *Djeca, mladi, obitelji i socijalni razvoj Hrvatske* (066-0661686-1431), koji je odobrilo i koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Uvod

Posljednjih je godina istraživanje vršnjačkog nasilja poprimilo široke razmjere kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj. Povećana zainteresiranost za tu problematiku slijedi pravac razvoja širenja vršnjačkog nasilja u školama unazad nekoliko godina (Pravobranitelj za djecu, 2010¹; Pravobranitelj za djecu, 2011). Vršnjačko se nasilje smatra najčešćim oblikom nasilja mladih, a može čak eskalirati u ekstremne oblike antisocijalnog ponašanja (Smokowski i Holland-Kopasz, 2005). Za djecu i adolescente koji su izloženi vršnjačkom nasilju koje ima elemente traumatskog događaja ono može predstavljati ozbiljne posljedice za njihovo psihičko i fizičko zdravlje (Lien, Green, Welander-Vatn i Bjertness, 2009; Nansel i sur., 2001).

Određenje vršnjačkog nasilja i njegova prevalencija

Na početku je potrebno napraviti razliku između vršnjačkog nasilja, koje čini okosnicu ovoga rada, i vršnjačkog zlostavljanja, poznatog kao *bullying* (engl.)². Naime, vršnjačko je nasilje nadređena kategorija i ne uključuje nužno i zlostavljanje, koje predstavlja teži oblik vršnjačkog nasilja. Najčešće je citirana definicija vršnjačkog zlostavljanja ona Olweusa, autora koji je najviše pridonio istraživanju ovog fenomena. Olweus (1999) navodi kako vršnjačko zlostavljanje obilježavaju tri kriterija: (1) ono je agresivno ponašanje ili *namjerno* nanošenje štete drugoj osobi, (2) koje se *ponavlja i traje* neko vrijeme i to (3) u interpersonalnim odnosima koje karakterizira *neravnoteža moći*. Vršnjačko se zlostavljanje često događa bez očite provokacije, a negativno se ponašanje može odvijati fizičkim kontaktom, riječima, ili na druge načine (kao što je, na primjer, plaženje jezika, izvođenje različitih grimasa ili zlonamjerne geste) ili namjernim isključivanjem iz grupe. Bez obzira na ponašanje koje zlostavljač odabere, vršnjačko je zlostavljanje obilježeno intenzivnim zastrašivanjem, koje uzrokuje poniženost i strah kod žrtve (Roberts i Morotti, 2000).

Kao što je navedeno, istraživanja potvrđuju kako nasilje među djecom nije rijedak događaj. U Hrvatskoj je dosada proveden veći broj istraživanja, a izdvojit ćemo ono Elez (2003), koje je pokazalo da je u uzorku učenika viših razreda osnovnih škola 17% djece nasilno prema svojim vršnjacima, dok istraživanje Buljan Flander, Durman Marijanović i Čorić Špoljar (2007), provedeno u

¹ Uz navedene reference podaci su preuzeti i sa službene mrežne stranice pravobraniteljice za djecu, <http://www.dijete.hr/hr/naslovnica-mainmenu-1/707-kako-sprijeiti-nasilje-meu-mladima.html>, posjećene 20. 9. 2011.

² U tekstu će se koristiti termini *vršnjačko nasilje* (engl. *peer violence*) i *vršnjačko zlostavljanje* (engl. *bullying*) onako kako ih autori izvornih referenci rabe, no pritom će se nastojati uvažavati distinkcija između ta dva termina opisana u početnom dijelu Uvoda (to neće biti moguće u slučaju kada autori ne opisuju na koji je način operacionaliziran ciljani pojam).

hrvatskim osnovnim školama, pokazuje da je čak 35% djece svakodnevno uključeno u nasilje, bilo kao počinitelj ili žrtva. Svjetska zdravstvena organizacija o zdravstvenom ponašanju školske djece navodi podatke da je u Hrvatskoj 21.8% djevojčica i 39.6% dječaka barem jednom tijekom proteklih mjeseci bilo nasilno prema svojim vršnjacima (Marušić i Pavin Ivanec, 2008). Što se tiče istraživanja provedenih izvan Hrvatske, komparativna studija provedena u 11 europskih zemalja, na djeci i mladima od 8 do 18 godina, navodi kako se raspon izloženosti zlostavljanju od strane vršnjaka proteže od 10.5% u Mađarskoj do 29.6% u Ukrajini (Analitis i sur., 2009). U drugoj, komparativnoj kros-sekcionalnoj studiji, provedenoj u 28 zemalja (Due i sur., 2005) s 11, 13 i 15-godišnjacima, Švedska se pokazala kao zemlja s najmanjom prevalencijom doživljenoga vršnjačkog nasilja (5.1% kod djevojaka i 6.3% kod mladića), dok je ono najzastupljenije u Litvi (38.2% kod djevojaka i 41.4% mladića).

Prevalencija je nasilja među djecom znatno veća u osnovnim nego u srednjim školama te se ono najčešće događa od 4. do 8. razreda (Buljan Flander i sur., 2007). No, vršnjačko nasilje nije fenomen koji se javlja samo kod djece, već je prisutan i u srednjoj i kasnoj adolescenciji, iako se s vremenom smanjuje (Analitis i sur., 2009; Dake, Price i Telljohann, 2003). U istraživanju Lien i sur. (2009) u dobnoj se skupini od 15 i 16 godina pokazalo da je 12.4% mladića i 11.7% djevojaka navelo kako je ponekad doživjelo nasilje od strane vršnjaka, a 3.8% mladića i 2.7% djevojaka kaže da takvo nasilje doživljava više puta tjedno. U dobnoj skupini od 18 i 19 godina 4.7% mladića i 4.3% djevojaka navodi da je u protekle tri godine doživjelo vršnjačko nasilje.

No, iako je u srednjoj školi vršnjačko nasilje manje zastupljeno, Frisén i Bjarnelind (2010) navode kako stariji adolescenti koji su zlostavljanje od strane vršnjaka doživjeli tijekom posljednjih godina školovanja imaju značajno više poteškoća i procjenjuju svoje psihičko zdravlje lošijim od onih koji su zlostavljani u osnovnoj školi. Također, čini se da postoji jača povezanost između zlostavljanja u tom razdoblju i raznih poteškoća u psihosocijalnoj prilagodbi mlade osobe (Smith, Shu i Madsen, 2001). Moguće je da do toga dolazi zbog razlika u strukturi odnosa s vršnjacima, u odnosu na ranu adolescenciju ili djetinjstvo (Frisén i Bjarnelind, 2010). Tijekom ranog se školovanja socijalna struktura vršnjačkih odnosa uglavnom temelji na dijadnom odnosu pa dijete sliku o sebi najčešće gradi kroz odnos s jednim bliskim prijateljem/prijateljicom i ne oslanja se toliko na to što o njemu/njoj misle djeca s kojima nije u dobrim odnosima. Nasuprot tome, tijekom adolescencije se interakcije s vršnjacima mijenjaju pa adolescentima postaju važne veće grupe vršnjaka te je moguće da pritom mlada osoba ne može ignorirati eventualnu negativnu procjenu koju doživljava od strane nekih vršnjaka (makar oni ne moraju predstavljati njezin uži krug prijatelja). Također, vršnjaci su u toj dobnoj skupini najvažniji socijalizacijski činitelji, te ako je adolescent odbačen od strane vršnjaka, može se osjećati usamljeno i s vrlo slabom kvalitetom života. Osim toga, kako je manje vjerojatno da će stariji adolescenti tražiti pomoć od drugih nego

mlađi učenici (Smith i Shu, 2000), moguće je da, uslijed nedostatka socijalne podrške, doživljeno vršnjačko nasilje ostavlja još teže posljedice, naročito ako se mlada osoba ne može ili ne zna nositi s nastalim poteškoćama.

Psihosocijalne poteškoće povezane s vršnjačkim nasiljem djece i mladih

Vršnjačko nasilje može imati brojne negativne psihosocijalne posljedice i posljedice za psihičko zdravlje kako žrtvi, tako i počinitelja nasilja. U literaturi možemo naći nekonzistente podatke o simptomima povezanim s uključenosti u vršnjačko nasilje (je li dijete/mlada osoba žrtva ili nasilnik), odnosno nalazimo li kod obje uloge ili samo kod jedne internalizirane, odnosno eksternalizirane probleme. Načelno možemo reći kako se najčešće nalaze podaci o tome da djeca/mladi izloženi vršnjačkom nasilju imaju više internaliziranih problema (Alikasifoglu, Erginoz, Ercan, Uysal i Albayrak-Kaymak, 2007; Analitis i sur., 2009; Frisén i Bjarnelind, 2010; Gini, 2008; Kaltiala-Heino, Rimpelä, Rantanen i Rimpelä, 2000; Lien i sur., 2009; Menesini, Modena i Tani, 2009; Smokowski i Holland-Kopasz, 2005), a djeca/mladi skloni nasilju nad drugom djecom više eksternaliziranih problema (Alikasifoglu i sur., 2007; Andreou, 2001; Gini, 2008; Menesini i sur., 2009; Sourander, Helstelä, Helenius i Piha, 2000). Tako djeca žrtve nasilja imaju širok spektar zdravstvenih problema (Analitis i sur., 2009; Hawker i Boulton, 2000; Kaltiala-Heino i sur., 2000), naročito psihosomatskih poteškoća, kao što su problemi spavanja, osjećaj napetosti, umor i vrtoglavica (Gini, 2008; Kaltiala-Heino i sur., 2000; Menesini i sur., 2009). Također, oni su više od nasilnika i onih neuključenih u vršnjačko nasilje skloniji depresivnosti i anksioznosti (Menesini i sur., 2009). Nasilnici, pak, češće pokazuju spomenute eksternalizirane simptome, kao što su problemi ponašanja, agresivnost, poremećaj pažnje i hiperaktivnost (Gini, 2008; Menesini i sur., 2009; Sourander i sur., 2000).

Što se tiče psihosocijalnih problema, za žrtve se pokazalo da imaju poteškoće u socijalnim odnosima, kao što su povučenost (Menesini i sur., 2009), socijalna anksioznost (Hodges i Perry, 1999), strah od negativnog vrednovanja i izbjegavanje socijalnih situacija (Storch, Brassard i Masia-Warner, 2003). Ona su tiša, opreznija, nesigurnija i osjetljivija djeca, imaju slabe komunikacijske vještine i vještine rješavanja problema (Glew, Rivara i Feudtner, 2000). Manjak vještina rješavanja problema imaju i počinitelji vršnjačkog nasilja (Alikasifoglu i sur. 2007; Andreou, 2001).

Više autora navodi kako je otprilike dvije trećine žrtvi pasivno i submisivno, dok jedna trećina ima agresivne ispade prema drugima, skloni su negativnom ili hostilnom ponašanju te imaju eksternalizirane probleme (Alikasifoglu i sur., 2007; Brockenbrough, Cornell i Loper, 2002; Gini, 2008). Također, neka istraživanja su i kod počinitelja vršnjačkog nasilja upozorila na internalizirane probleme, kao što su problemi spavanja, napetost (Gini, 2008) i anksioznost, depresivnost, psihosomatski poremećaji te poremećaji hranjenja, i to je često u istoj mjeri kod

njih zastupljeno kao i kod žrtava, a značajno više nego kod neuključenih u nasilje (Alikasifoglu i sur., 2007; Kaltiala-Heino i sur., 2000).

Međutim, istraživanja dosljedno pokazuju kako su žrtve vršnjačkoga nasilja koje su ujedno i nasilne prema svojim vršnjacima (tzv. nasilnici-žrtve) najugroženija skupina, koja ima najveći rizik (u usporedbi s počiniteljima ili žrtvama, a naročito s učenicima neuključenima u vršnjačko nasilje) za razvoj različitih psihosocijalnih i zdravstvenih problema, kao što su socijalna izolacija, depresivnost, anksioznost, psihosomatski simptomi te poremećaji hranjenja (Frisén i Bjarnelind, 2010; Kaltiala-Heino i sur., 2000; Menesini i sur., 2009; Stein, Dukes i Warren, 2007). Također, takvi su učenici često hiperaktivni i imaju poteškoća u koncentraciji (Smokowski i Holland-Kopasz, 2005), negativno reagiraju prema drugima i nisu prihvaćeni od strane drugih vršnjaka (Andreau, 2001). Alikasifoglu i sur. (2007) zaključuju kako nasilnici-žrtve imaju najviše poteškoća u prilagodbi i to u svim pokazateljima mentalnog zdravlja.

Vršnjačko nasilje i iskustvo nasilja u obitelji

Obitelj počinitelja vršnjačkog nasilja često je velik izvor rizika za njihovu dobrobit. Podaci istraživanja govore kako su roditelji često hostilni, odbacujući i ravnodušni prema svojoj djeci, skloni fizičkom i psihičkom kažnjavanju djeteta (Baldry, 2003; Demaray i Malecki, 2003; Olweus, 1998; Puhovski, Karlović i Buljan Flander, 2004; Steinberg, 2000), nakon čega nerijetko slijedi dug period ignoriranja djeteta (Roberts i Morotti, 2000). Istraživanje Mauer (2011) na učenicima viših razreda osnovne škole pokazalo je da je povezanost počinjenja vršnjačkog nasilja i izloženosti zlostavljanju u obitelji čak .74, dok Cohen, Brook, Cohen, Velez i Garcia (1990) navode kako je iskustvo tjelesnog kažnjavanja naj snažniji prediktor agresivnosti u adolescentskoj dobi. Također, djeca koja su počinitelji vršnjačkog nasilja često svjedoče sukobima roditelja i manjoj povezanosti među njima (Baldry, 2003). U kanadskom se nacionalnom istraživanju pokazalo da će djeca koja svjedoče nasilju među roditeljima tri puta više biti skloni izraziti fizičku i psihičku agresiju u školi, a dva puta više biti uključeni u indirektno agresivno ponašanje (Dauvergne i Johnson, 2001).

Žrtve vršnjačkog nasilja često su već u obitelji doživjele zlostavljanje. Baldry (2003) navodi kako djeca izložena obiteljskom nasilju, ako se sami ne počnu nasilno ponašati, često ponovno postaju žrtve, ovaj put nasilja u školi. Također se, nasilje među roditeljima pokazalo kao značajni prediktor vršnjačkog nasilja i viktimizacije od strane vršnjaka, bez obzira na dob, spol i roditeljsko zlostavljanje djeteta (Baldry, 2003). Roditelji žrtvi često su previše zaštitnički, izbjegavaju konflikte i ne uspjevaju djecu naučiti odgovarajućim vještinama rješavanja problema (Smokowski i Holland-Kopasz, 2005). Očekivano, i nasilnici-žrtve često dolaze iz rizičnih obitelji, pri čemu oni roditelje opisuju kao nekonzistentne

(prezaštićujuće i zanemarujuće) te ponekad nasilne (Bowers, Smith i Binney, 1994).

Što se tiče obiteljskih odnosa koji ne uključuju zlostavljanje, Cenkseven Onder i Yurtal (2008) navode kako žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja imaju negativniju percepciju vlastitih obitelji od učenika koji se ponašaju na društveno prihvatljivi način. Pritom su se za predikciju nasilnog ponašanja prema vršnjacima naročito značajnima pokazale slabija sposobnost rješavanja obiteljskih problema, manja otvorenost u komunikaciji (razmjena informacija među članovima obitelji) te nejasna raspodjela poslova unutar obitelji i njihovo neizvršavanje, dok su za predikciju zlostavljanosti žrtve, uz manje otvorenu komunikaciju i slabiju raspodjelu poslova, naročito značajni nedostatak pravila ponašanja u obitelji (manjak bihevioralne kontrole) te općenito lošije obiteljsko funkcioniranje. Također, Patterson, DeBaryshe i Ramsey (1989) navode da roditeljsko ponašanje i obiteljski procesi objašnjavaju od 30% do 40% varijance agresivnoga i antisocijalnoga ponašanja djeteta.

Dosadašnja su se istraživanja provedena u Hrvatskoj većinom usmjerila na osnovnoškolsku populaciju, dok ćemo mi ovim radom nastojati povećati uvid u čimbenike povezane s vršnjačkim nasiljem među srednjoškolcima. Tako je glavni cilj ovoga rada provjeriti koliko možemo sociodemografskim varijablama, izloženosti zlostavljanju od strane roditelja te određenim rizičnim i zaštitnim faktorima predvidjeti uključenost mladih u vršnjačko nasilje. Pritom ćemo ispitati učestalost vršnjačkog nasilja u srednjim školama gradova srednje razine urbanizacije, provjeriti razlike u doživljenom i počinjenom vršnjačkom nasilju s obzirom na spol, strukturu obitelji i materijalni status obitelji te razlike u različitim psihosocijalnim varijablama ovisno o uključenosti sudionika u vršnjačko nasilje. Konačno, ispitat će se i kombinirani doprinos *obiteljskih* (iskustvo psihičkoga, fizičkoga i ekstremnoga fizičkog zlostavljanja u obitelji te zadovoljstva obiteljskim odnosima) i *psihosocijalnih varijabli* (prosocijalnog ponašanja, hiperaktivnosti, emocionalnih simptoma, problema ponašanja, problema s vršnjacima) za objašnjavanje počinjenog i doživljenoga vršnjačkog nasilja mladih.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 558 učenika i učenica drugih razreda srednjih škola u Ogulinu ($N=214$, 38.4%), Velikoj Gorici ($N=155$, 27.8%), Zaboku ($N=106$, 19%) i Oroslavju ($N=83$, 14.9%). Sudionici su imali od 15 do 18 godina ($M=16.09$, $SD=0.46$). U uzorak je uključeno 292 (52.3%) mladića i 266 (47.7%) djevojaka te je sudjelovalo 243 (43.5%) gimnazijalaca i 315 (56.5%) učenika strukovnih škola.

Prosječna ocjena učenika na prvom polugodištu drugog razreda bila je 3.3 ($SD=1.18$), a samo ih je 31 (5.6%) ponavljalo razred, od čega većina samo jednom (80.7%). Što se tiče roditelja naših sudionika, 467 učenika (83.8%) navodi kako su im roditelji u braku, 50 (9%) navodi kako su roditelji rastavljeni, u slučaju 13 sudionika (2.3%) roditelji se nikada nisu vjenčali, dok 20 učenika (3.6%) kaže kako jedan od roditelja više nije živ. Većina sudionika ($N=416$, 75%) percipira kako su materijalne mogućnosti njihove obitelji jednake mogućnostima drugih obitelji, 70 (12.6%) ih navodi kako njihova obitelj ima manje ili puno manje novaca od drugih obitelji, dok preostalih 69 (12.5%) učenika procjenjuje da njihova obitelj ima više ili puno više novaca od drugih obitelji.

Instrumenti

Upitnik socio-demografskih podataka. Upitnik se sastoji od 11 varijabli – spol, dob, ponavljanje razreda, mjesto stanovanja, bračni status roditelja, prosjek ocjena prvog polugodišta, procjena materijalnog statusa obitelji, posjedovanje mobitela, interneta, korištenje društvenih mreža te procjena sudionika koliko je problem nasilja među mladima ozbiljan u našem društvu (na skali od 4 stupnja, od 1 – *to uopće nije problem u našem društvu* do 4 – *to je jako ozbiljan problem*).

Skala vršnjačkog nasilja (Rimac, Ogresta, Rajter, Sušac i Zorec, 2012). Skala vršnjačkog nasilja, korištena u suglasnosti s njezinim autorima, konstruirana je kao hrvatsko proširenje projekta FP7 BECAN (*Balkan epidemiological study on child abuse and neglect*). Sastoji se od 18 varijabli koje se odnose na doživljeno vršnjačko nasilje, te od 18 njima identičnih varijabli koje se odnose na počinjeno vršnjačko nasilje. Sudionici procjene daju za doživljeno, odnosno počinjeno nasilje u posljednjih godinu dana, a odgovaraju na ljestvici od 6 stupnjeva (od 0 – *nikada* do 5 – *nekoliko puta tjedno*). Ukupni se rezultat na obje subskale formira kao ukupnost svih odgovora na pojedinoj subskali ($TR=0-90$). Cronbach alfa koeficijent unutarnje konzistencije pokazao je da su pouzdanosti obje subskale na ovom uzorku vrlo visoke – za doživljeno nasilje .86, a za počinjeno .87.

Subskala zadovoljstva vlastitom obitelji (Skala kvalitete obiteljskih interakcija, Vulić-Prtorić, 2004). Skala kvalitete obiteljskih interakcija (KOBI) sastoji se od 55 tvrdnji podijeljenih u 5 subskala – *Zadovoljstvo vlastitom obitelji*, *Prihvaćanje od strane majke*, *Prihvaćanje od strane oca*, *Odbacivanje od strane majke* i *Odbacivanje od strane oca*. U ovom je istraživanju korištena samo prva subskala, koja se sastoji od 11 tvrdnji. Sudionici su odgovore davali na ljestvici Likertova tipa od 5 stupnjeva (od 1 – *uopće nije točno* do 5 – *da, u potpunosti je točno*). Ukupni se rezultat kreće od 11 do 55, a predstavlja ga ukupnost svih odgovora na subskali (viši rezultat upućuje na veće zadovoljstvo vlastitom obitelji). Koeficijent pouzdanosti Cronbach alfa za ovu subskalnu na našem uzorku iznosi .89, a faktorska

analiza metodom glavnih komponenata izdvaja jedan faktor, koji objašnjava 49.8% varijance.

Skala rješavanja sukoba djetete–odrasli (Straus, Hamby, Finkelhor, Moore i Runyan, 1998). U ovom je istraživanju korištena modificirana verzija skale rješavanja sukoba djetete–odrasli (engl. *Parent-child conflict tactics scales*, forma CTSPC-CA³). Skalom se ispituje psihološko i fizičko zlostavljanje u primarnoj obitelji, u određenom razdoblju. Originalna se verzija skale sastoji od tri subskale (nenasilno roditeljstvo, psihološka agresija i fizički napad) i sadrži 44 čestice, pri čemu zasebno ispituje ponašanje majke i oca. U ovom su istraživanju korištene posljednje dvije subskale, i to zajedno za oba roditelja ili skrbnika. Tim subskalama pridodane su još dvije tvrdnje, koje se odnose na izloženost nasilju među roditeljima: "*Roditelji (skrbnici) su vrijeđali/psovali jedno drugo*" te "*Roditelji (skrbnici) su imali fizičke sukobe (jedan od roditelja je tukao drugoga ili su bili nasilni jedno prema drugome)*". Takva modificirana skala sadrži 20 čestica.

Sudionici istraživanja su svoje odgovore davali na skali od 7 stupnjeva. Ukupni rezultat predstavlja ukupnost svih odgovora na skali, pri čemu se odgovori 0, 1 i 2 (koji određuju broj puta koliko se određeni oblik nasilja dogodio tijekom njihova djetinjstva) boduju redom s 0, 1 i 2 boda, odgovor 3 (3 – 5 puta) boduje se s 4, odgovor 4 (6 – 10 puta) s 8, odgovor 5 (11 – 20 puta) s 15, a odgovor 6 (više od 20 puta) s 25 boda.

Faktorska analiza navedene skale, metodom glavnih komponenata, izdvaja tri faktora, koji zajedno objašnjavaju 55.2% varijance. Prema sadržaju čestica, prvi se faktor odnosi na *psihičko zlostavljanje*, nakon Varimax-rotacije objašnjava 35.7% varijance ($\lambda=7.14$) te sadrži 6 čestica (uključujući svjedočenje verbalnom nasilju između roditelja). Drugi faktor objašnjava dodatnih 13.4% varijance ($\lambda=2.68$), a njegovih se 6 tvrdnji odnosi na *ekstremno fizičko zlostavljanje*, koje uključuje opasnost po život djeteta (uključuju i svjedočenje o fizičkom nasilju među roditeljima). Posljednji, treći faktor, sadrži 8 čestica i objašnjava 6.1% varijance ($\lambda=1.22$), koje upućuju na *fizičko zlostavljanje* relativno slabijega i srednjega intenziteta (koje nikako nije zanemarivo). Kako navedeni faktori predstavljaju zaista različite oblike zlostavljanja, te kako ne bismo izgubili vrijedne informacije, u ovom su radu formirani ukupni rezultati zasebno za svaku subskalu, koja se odnosi na određeni faktor. Tako se TR za subskale psihičko zlostavljanje (PZ) i ekstremno fizičko zlostavljanje (EFZ) kreće od 0 do 150, a za subskalu fizičko zlostavljanje (FZ) od 0 do 200. Koeficijenti pouzdanosti Cronbach alfa za navedene subskale vrlo su visoki – za PZ iznosi .82, za FZ .83, a za EFZ .81.

Samoiskaz snaga i poteškoća djece/mladih (Goodman, 1997). Upitnik snaga i poteškoća djeteta, odnosno njegova verzija za samoprocjenu djece od 11 do 16

³ Skala je dostupna na mrežnoj stranici <http://pubpages.unh.edu/~mas2/ctsb.htm>.

godina (Samoiskaz snaga i poteškoća djece/mladih⁴) sastoji se od 25 čestica koje se odnose na različite aspekte djetetova razvoja i ponašanja. Osoba svoj odgovor daje na ljestvici od tri stupnja (od 0 – *nije istina* do 2 – *istina je*). Skala se sastoji od 5 subskala, pri čemu se jedna od njih odnosi na snage djeteta (*prosocijalno ponašanje*), dok se s preostale četiri mjere različite poteškoće djeteta (*hiperaktivnost, emocionalni simptomi, problemi ponašanja te problemi s vršnjacima*). Svaka od navedenih subskala sadrži 5 čestica, a njihovi se koeficijenti pouzdanosti Cronbach alfa kreću od .41 (za subskalnu problema s vršnjacima) do .66 (za subskalnu emocionalnih problema). Ukupni su rezultati, korišteni u ovom radu, formirani zbrajanjem odgovora na tvrdnjama koje se odnose na određenu subskalnu, pri čemu je za svaku subskalnu moguć raspon odgovora od 0 do 10 (veći rezultat upućuje na veće prosocijalno ponašanje, odnosno kada je riječ o preostalim subskalama, na veće poteškoće).

Postupak

Istraživanje je provedeno u veljači i ožujku 2011. godine, u, kao što je navedeno, četiri grada Republike Hrvatske. Pritom su u Ogulinu i Velikoj Gorici uključene gimnazija i strukovna škola, u Zaboku samo gimnazija, dok je u Oroslavju istraživanje provedeno u strukovnoj školi. Uzorkovanje je razrednih odjeljenja navedenih škola provedeno u dogovoru sa stručnim suradnikom pojedine srednje škole, a vodilo se računa da su u razredu zastupljeni i djevojke i mladići. Riječ je o prigodnom uzorku. Podaci su prikupljeni grupno, u razrednim odjeljenjima učenika, a postupak je proveden u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (Dulčić, 2003). Preko stručnih suradnika ili razrednika o provođenju istraživanja obaviješteni su roditelji učenika, a sudionicima je objašnjena svrha i sadržaj istraživanja te im je zajamčena dobrovoljnost sudjelovanja, anonimnost i povjerljivost podataka prikupljenih istraživanjem. Samo je prikupljanje podataka trajalo oko pola sata po razredu.

Rezultati

Učestalost vršnjačkog nasilja

U Tablici 1. prikazana je učestalost pojedinih odgovora na Skali vršnjačkog nasilja, odnosno pojedinog oblika vršnjačkog nasilja, zasebno za počinjeno i za doživljeno nasilje (pritom su, radi preglednosti tablice i omogućavanja sažimanja rezultata, spojeni odgovori *nekoliko puta godišnje i jednom mjesečno te jednom tjedno i nekoliko puta tjedno*).

⁴ Skala je dostupna na mrežnoj stranici www.sdqinfo.com.

Tablica 1. Učestalost pojedinog oblika vršnjačkog nasilja (počinjenog i doživljenog) u proteklih godinu dana

	DOŽIVLJENO VRŠNJAČKO NASILJE						POČINJENO VRŠNJAČKO NASILJE									
	Nikada		Jednom		Nekoliko puta god. do jednog mjes.		Nikada		Jednom		Nekoliko puta god. do jednog mjes.					
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%				
Oblik vršnjačkog nasilja																
Vikanje ili deranje (agresivno)	253	45.34	123	22.04	133	23.84	49	8.78	214	38.35	131	23.48	161	28.85	52	9.32
Vrijed. nazivanje pogrdnim imenima	291	52.15	84	15.05	124	22.22	59	10.57	271	48.57	121	21.69	105	18.82	61	10.93
Poticanje drugih vršnjaka na vrijeđanje ili ponižavanje	381	68.28	76	13.62	69	12.37	32	5.73	424	75.99	64	11.47	43	7.71	27	4.84
Ogovaranje	125	22.40	62	11.11	244	43.73	127	22.76	135	24.19	126	22.58	197	35.31	100	17.92
Pisanje grafitu ili poruka u svrhu vrijeđanja ili ponižavanja	505	90.50	27	4.84	19	3.41	7	1.25	522	93.55	16	2.87	13	2.33	7	1.25
Prijetnje udarcima ili ozljedama	395	70.79	78	14.98	47	8.42	38	6.81	394	70.61	63	11.29	67	12.01	34	6.09
Udaranje ili namjerno guranje	339	60.75	97	17.38	72	12.90	50	8.96	386	69.18	80	14.34	54	9.68	38	6.81
Izudaranje predmetom ili šakom	525	94.09	12	2.15	12	2.15	9	1.61	504	90.32	23	4.12	22	3.94	9	1.61
Odbijanje pričanja	353	63.26	100	17.92	81	14.52	24	4.30	317	56.81	122	21.86	93	16.67	26	4.66
Isključivanje iz društva vršnjaka	450	80.65	64	11.47	36	6.45	8	1.43	452	81.00	56	10.04	33	5.91	17	3.05
Traženje novca ili prisiljavanje na kupnju	499	89.43	26	4.66	18	3.23	15	2.69	510	91.40	21	3.76	17	3.05	10	1.79
Namjerno uništav. ili oduzimanje stvari	426	76.34	74	13.26	38	6.81	20	3.58	505	90.50	28	5.02	13	2.33	12	2.15
Tjerranje ili prisiljavanje na nešto	448	80.29	69	12.37	32	5.73	9	1.61	511	91.58	20	3.58	21	3.76	6	1.08
Uzmemiravanje na seksualni način	457	81.90	35	6.27	37	6.63	29	5.20	540	96.77	6	1.08	8	1.43	4	0.72
Korištenje SMS ili MMS poruke u svrhu vrijeđanja ili ponižavanja	495	88.71	42	7.53	16	2.87	5	0.90	504	90.32	37	6.63	10	1.79	7	1.25
Korištenje Facebooka ili Interneta u svrhu vrijeđanja ili ponižavanja	450	80.65	75	13.44	24	4.30	9	1.61	459	82.26	64	11.47	23	4.12	12	2.15
Snimanje ili fotografiranje u ponižavajućim ili neugodnim situacijama	496	88.90	38	6.81	17	3.05	7	1.25	509	91.22	24	4.30	19	3.41	12	2.15
Neki drugi oblik nasilja	530	95.03	17	3.05	4	0.72	7	1.25	525	94.09	14	2.51	10	1.79	9	1.61

Možemo zamijetiti kako učenici najčešće doživljavaju psihičko nasilje od strane drugih učenika, naročito *ogovaranje*, a taj oblik nasilja najviše čine i drugima. Idući je po čestini doživljeni i počinjeni oblik nasilja *vrijeđanje nazivanjem pogrđnim imenima*, dok je najčešći fizički oblik nasilja *udaranje ili namjerno guranje*. Uznemirujući je podatak da čak 211 učenika, odnosno njih 37.8% doživljava barem jedan oblik vršnjačkog nasilja jednom tjedno ili češće.

Što se tiče mišljenja srednjoškolaca o ozbiljnosti problema nasilja među mladima, njih 89.2% smatra kako je nasilje među mladima ozbiljan problem, no iz tog odgovora ne možemo znati procjenjuju li da je to ozbiljan problem njima osobno, u njihovoj školi, mjestu, ili našem društvu općenito.

Razlike u doživljenom i počinjenom vršnjačkom nasilju s obzirom na neke sociodemografske i psihosocijalne varijable

Drugi je problem istraživanja bio provjeriti razlikuju li se sudionici u počinjenom i doživljenom vršnjačkom nasilju s obzirom na spol, materijalni status obitelji te strukturu obitelji (odrastaju li u samohranj ili cjelovitoj obitelji s oba roditelja). Kako su distribucije doživljenog i počinjenog nasilja izrazito pozitivno asimetrične (za *doživljeno nasilje* Kolmogorov-Smirnov Z iznosi 3.86 uz $p < .001$, indeks asimetrije je 2.48, zakrivljenost krivulje 10.30, dok je centralna vrijednost $C=8$, $Q=5.13$, a raspon rezultata 90; za *počinjeno vršnjačko nasilje* Kolmogorov-Smirnov Z iznosi 4.38 uz $p < .001$, indeks asimetrije je 2.75, zakrivljenost krivulje 13.02, $C=6$, $Q=5.5$, a raspon je i ovaj put 90), razlike su u navedenim varijablama provjerene neparametrijskim testovima (Mann-Whitneyevim U -testom za spol i strukturu obitelji te Kruskal-Wallisovim testom za materijalni status obitelji). U slučaju počinjenoga vršnjačkog nasilja ne postoji statistička razlika među sudionicima s obzirom na nezavisne varijable, dok je kod doživljenog nasilja utvrđena statistički značajna razlika između srednjoškolaca različitoga materijalnog statusa ($\chi^2=7.73$, $p < .05$). Najviše vršnjačkog nasilja doživljavaju mladi slabijega materijalnog statusa ($C=11$, $Q=6.75$, $R=90$), a najmanje oni koji procjenjuju kako njihova obitelj ima jednako novaca koliko i obitelji njihovih vršnjaka ($C=7$, $Q=5$, $R=45$; za učenike procijenjenoga boljega materijalnog statusa $C=8$, $Q=4.5$, $R=80$), s time da kada smo pojedine grupe usporedili Mann-Whitneyevim testom, statistička se značajnost pokazala samo između mladih lošijega materijalnog statusa i onih koji procjenjuju da je materijalni status njihovih obitelji jednak statusu njihovih vršnjaka.

Također, željeli smo provjeriti i u kojim psihosocijalnim varijablama postoje razlike između učenika ovisno o njihovoj uključenosti u vršnjačko nasilje. Najprije smo učenike na temelju postignutog rezultata na skalama doživljenog i počinjenog nasilja razvrstali u 4 skupine – (1) nasilnici, (2) žrtve, (3) nasilnici-žrtve i (4) neuključeni u vršnjačko nasilje. Učenici koji su za bilo koji oblik nasilja na subskali doživljenog nasilja dali odgovor 4 (da ga doživljavaju *jednom tjedno*) ili 5 (*nekoliko puta tjedno*) i pritom na skali počinjenog nasilja nemaju ni jedan odgovor

4 ili 5, svrstani su u skupinu *žrtve*. Skupini *nasilnici* pripadaju sudionici koji su na subskali počinjenog nasilja na barem jednoj čestici dali odgovor 4 ili 5 i pritom te odgovore ne daju na subskali doživljenog nasilja, dok smo u *nasilnici-žrtve* uključili one učenike koji na obje skale daju barem jedan odgovor 4 ili 5, odnosno da doživljavaju/čine određeni oblik nasilja jednom tjedno ili češće. Skupini *neuključenih* pripadaju učenici koji rjeđe od navedenog (ili nikada u posljednjih godinu dana) doživljavaju i čine vršnjačko nasilje. Prema navedenoj kategorizaciji naš uzorak čini 10.6% nasilnika, 17.9% žrtvi, 19.9% nasilnika-žrtvi te 51.6% učenika neuključenih u vršnjačko nasilje.

Nadalje, jednostavnom smo analizom varijance provjerili razlikuju li se ove skupine sudionika u varijablama relevantnim za ovo istraživanje, koje su u kasnije opisanoj logističkoj regresijskoj analizi uključene kao prediktori doživljenog i počinjenog nasilja. Rezultati se nalaze u Tablici 2.

Tablica 2. Rezultati analiza varijance za usporedbu učenika prema različitim oblicima uključenosti u vršnjačko nasilje

Varijabla	Kategorije	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i> _{3,554}
Psihičko zlostavljanje od strane roditelja	nasilnici	44.03	33.39	33.30***
	žrtve	32.26	36.01	
	nasilnici-žrtve	52.09	40.49	
	neuključeni	19.30	24.72	
Fizičko zlostavljanje od strane roditelja	nasilnici	17.81	23.88	16.66***
	žrtve	14.77	21.03	
	nasilnici-žrtve	29.46	43.16	
	neuključeni	8.99	18.30	
Ekstremno fizičko zlostavljanje od strane roditelja	nasilnici	3.64	14.13	4.25**
	žrtve	2.15	7.86	
	nasilnici-žrtve	3.83	15.74	
	neuključeni	.61	2.58	
Zadovoljstvo obiteljskim odnosima	nasilnici	46.09	7.47	14.63***
	žrtve	47.36	7.50	
	nasilnici-žrtve	43.74	8.48	
	neuključeni	48.81	6.03	
Prosocijalno ponašanje	nasilnici	7.10	2.04	5.36**
	žrtve	8.00	1.86	
	nasilnici-žrtve	7.30	2.01	
	neuključeni	7.85	1.74	
Hiperaktivnost	nasilnici	4.00	2.02	10.61***
	žrtve	3.43	2.03	
	nasilnici-žrtve	4.61	2.31	
	neuključeni	3.34	2.09	
Emocionalni problemi	nasilnici	2.54	1.84	6.64***
	žrtve	3.40	2.21	
	nasilnici-žrtve	3.55	2.41	
	neuključeni	2.67	2.09	

Tablica 2. – *Nastavak*

Varijabla	Kategorije	<i>M</i>	<i>SD</i>	$F_{3,554}$
Problemi ponašanja	nasilnici	3.46	1.80	18.88***
	žrtve	3.01	1.59	
	nasilnici-žrtve	3.74	1.95	
	neuključeni	2.41	1.63	
Problemi s vršnjacima	nasilnici	1.68	1.43	5.90**
	žrtve	2.45	1.56	
	nasilnici-žrtve	2.23	1.70	
	neuključeni	1.83	1.45	

** $p < .01$, *** $p < .001$.

U svim su se navedenim varijablama pokazale statistički značajne razlike među skupinama učenika na različit način uključenih u vršnjačko nasilje. Scheffeovim smo testovima provjerili koje se skupine međusobno razlikuju u pojedinoj zavisnoj varijabli. Što se tiče zlostavljanja doživljenog od strane roditelja, statistički značajno najmanje *psihičkog zlostavljanja* doživljavaju učenici koji nisu uključeni u vršnjačko nasilje, a najviše nasilnici-žrtve i nasilnici (oni se međusobno ne razlikuju značajno). Također, žrtve se statistički značajno ne razlikuju od nasilnika, ali se razlikuju od nasilnika-žrtvi. Nasilnici-žrtve su doživjeli i više *fizičkog zlostavljanja* od strane roditelja u odnosu na žrtve i neuključene u nasilje, no ne razlikuju se u odnosu na nasilnike (oni se, pak, ne razlikuju u odnosu na preostale dvije skupine, kao ni žrtve i neuključeni međusobno). U *ekstremnom fizičkom zlostavljanju* statistički značajnu razliku nalazimo samo između nasilnika-žrtvi i neuključenih u vršnjačko nasilje, pri čemu su i ovaj put nasilnici-žrtve izloženiji nasilju od strane roditelja. Međutim, u slučaju svih varijabli zlostavljanja od strane roditelja možemo zamijetiti kako su standardne devijacije izrazito visoke, što upućuje na veliku raspršenost rezultata i heterogenost subuzoraka kada je riječ o doživljenom zlostavljanju u obitelji (naročito kada je riječ o skupini nasilnici-žrtve). Do tako velikih raspršenja vjerojatno je došlo uslijed prisutnosti ekstremnih rezultata na pojedinoj varijabli (Kruskal-Wallisovi testovi su, također, za sve tri varijable zlostavljanja potvrdili statistički značajne razlike između pojedinih grupa – za *psihičko* $\chi^2=90.15$, $p < .001$, *fizičko* $\chi^2=34.14$, $p < .001$ te *ekstremno fizičko* $\chi^2=20.70$, $p < .001$).

Nadalje, u skladu s rezultatima koji se tiču doživljenog zlostavljanja od strane roditelja, nasilnici-žrtve imaju najlošije obiteljske uvjete i kada je riječ o *zadovoljstvu obiteljskim odnosima* te su njima značajno nezadovoljniji u odnosu na žrtve i neuključene u nasilje (ni ovaj put nema statistički značajne razlike između nasilnika-žrtvi i nasilnika, kao ni međusobno između preostalih skupina).

Kada je riječ o snagama i poteškoćama djeteta, u *prosocijalnom se ponašanju* nasilnici-žrtve statistički značajno ne razlikuju od preostalih skupina, dok najmanje prosocijalnog ponašanja iskazuju nasilnici (između žrtvi i neuključenih ne postoji značajna razlika). Nasilnici-žrtve ponovno najviše rezultate postižu na skali *hiperaktivnosti* (iako se značajno ne razlikuju od nasilnika, kao ni preostale tri skupine međusobno). Neuključeni u nasilje imaju manje *emocionalnih problema*

od onih koji doživljavaju nasilje (žrtvi i nasilnika-žrtvi, koji se međusobno ne razlikuju), dok se značajno ne razlikuju od nasilnika. Također, između nasilnika i žrtvi ne postoji značajna razlika, no između nasilnika-žrtvi i samo nasilnika postoji. Što se tiče *problema ponašanja*, neuključeni značajno manje od svih ostalih skupina iskazuju takvo ponašanje, a zanimljivo je da ne postoji razlika između nasilnika i preostale dvije skupine. No, nasilnici-žrtve imaju značajno više problema ponašanja od žrtvi. Konačno, žrtve iskazuju značajno više *problema s vršnjacima* u odnosu na nasilnike i neuključene u nasilje, no ne i u odnosu na nasilnike-žrtve (koji se ne razlikuju u odnosu ni na jednu skupinu, kao što ne postoji razlika između nasilnika i neuključenih).

Doprinos obiteljskih i psihosocijalnih varijabli u objašnjavanju počinjenog i doživljenog nasilja mladih

Posljednji je korak u obradi rezultata bio provjeriti koje obiteljske i psihosocijalne varijable najbolje predviđaju uključenost učenika u doživljavanje i činjenje vršnjačkog nasilja. U tu su svrhu provedene dvije binarne sekvencijalne logističke regresije. U prvoj smo usporedili 30% učenika koji postižu krajnje rezultate na subskali doživljenog nasilja, dok je u drugoj isti postupak formiranja kriterijske varijable učinjen za rezultate na subskali počinjenog nasilja. U ovom slučaju nije vođeno računa o tome postižu li sudionici visoke ili niske rezultate na obje subskale. Logističkom regresijom dobivamo isti odgovor kao i diskriminacijskom analizom, no za razliku od diskriminacijske i regresijske analize, logistička regresija ne podrazumijeva normalnu raspodjelu distribucija, što je slučaj s većinom varijabli korištenim u ovom istraživanju, naročito onima koje se odnose na neki oblik nasilja. Opisane su se logističke regresije sastojale od tri koraka. U prvom su kao prediktori uključene obiteljske varijable (doživljeno *psihičko, fizičko i ekstremno fizičko zlostavljanje* od strane roditelja te *zadovoljstvo obiteljskim odnosima*), drugi korak sadržava psihosocijalne varijable Uпитnika snaga i poteškoća djeteta (*prosocijalno ponašanje, hiperaktivnost, emocionalni simptomi, problemi ponašanja i problemi s vršnjacima*), dok smo trećim korakom željeli kontrolirati i vidjeti koji doprinos u konačnici daje počinjeno vršnjačko nasilje za predviđanje doživljenog nasilja i obrnuto (doživljeno vršnjačko nasilje za predviđanje rezultata na skali počinjenog nasilja). U Tablici 3. nalaze se rezultati za pojedine prediktorske varijable, a u nastavku teksta slijedi opis rezultata djelomičnih i cjelovitih modela koji su provjeravani logističkim regresijama.

Što se tiče doživljenog nasilja, dobiveni indeksi pogodnosti u logističkoj regresiji upućuju na adekvatnost modela koji uključuje samo obiteljske varijable naspram nultog modela. No, dodavanje prosocijalnog ponašanja i poteškoća adolescenta u drugom koraku dovodi do značajnog poboljšanja u predviđanju doživljenoga vršnjačkog nasilja u usporedbi s modelom koji uključuje samo obiteljske varijable (za drugi korak $\chi^2=40.80$, $df=5$, $p<.001$). Također, uvođenje počinjenog nasilja u posljednjem, trećem, koraku dodatno unapređuje model (za

treći korak $\chi^2=75.47$, $df=1$, $p<.001$). Cjeloviti model dobro predviđa klasifikaciju grupa, ukupno ima 80% točnih klasifikacija, za one koji doživljavaju malo vršnjačkog nasilja 84.3%, a za one koji imaju najviše rezultate na skali doživljenog vršnjačkog nasilja 76%.

Slični rezultati, što se tiče pogodnosti provjeravanih modela, dobiveni su i za počinjeno nasilje. Model koji sadrži samo obiteljske varijable značajno bolje predviđa klasifikaciju učenika koji postižu niske i visoke rezultate na skali počinjenog nasilja od nultog modela, koji ne sadrži prediktore. Dodavanje psihosocijalnih varijabli u drugom koraku unapređuje regresijsku jednadžbu (za drugi korak $\chi^2=37.60$, $df=5$, $p<.001$), a uvođenje doživljenog nasilja u posljednjem koraku još više povećava točnu klasifikaciju (za treći korak $\chi^2=63.14$, $df=1$, $p<.001$).

Tako ukupno ima 84% točnih klasifikacija, pri čemu za one koji postižu niske rezultate na skali počinjenog nasilja 87%, a za one koji pripadaju u skupinu 30% najnasilnijih 80.8%. Prema tome, vidimo da odabrane varijable još bolje predviđaju počinjeno od doživljenog nasilja.

Tablica 3. Rezultati binarnih sekvencijalnih logističkih regresija za pojedinačne prediktore (povezanost kategorija doživljenog i počinjenog nasilja s obiteljskim i psihosocijalnim varijablama)

Korak	Prediktor	Doživljeno vršnjačko nasilje				Počinjeno vršnjačko nasilje			
		B	Wald χ^2	df	OR (95% interval pouzd.)	B	Wald χ^2	df	OR (95% interval pouzd.)
1.	Psihičko zlostav.	0.02	10.94**	1	1.02 (1.01-1.03)	0.04	29.41***	1	1.04 (1.02-1.05)
	Fizičko zlostav.	0.01	2.81	1	1.01 (1.10-1.03)	-0.00	0.00	1	1.00 (0.98-1.02)
	Ekstremno fiz. zlost.	-0.01	0.34	1	1.10 (1.00-1.03)	0.02	0.39	1	1.02 (0.97-1.06)
	Zadov. obit. odn.	-0.06	7.69**	1	0.95 (0.91-0.98)	-0.06	7.08**	1	0.94 (0.90-0.98)
		Cox & Snell R^2	χ^2	df	-2LL	Cox & Snell R^2	χ^2	df	-2LL
		.18	74.72	4	443.58	.26	106.11	4	379.65
2.	Psihičko zlostav.	0.02	7.54**	1	1.02 (1.01-1.03)	0.03	23.28***	1	1.03 (1.02-1.05)
	Fizičko zlostav.	0.01	2.44	1	1.01 (1.00-1.03)	0.00	0.03	1	1.00 (0.98-1.02)
	Ekstremno fiz. zlost.	-0.03	1.84	1	0.97 (0.94-1.01)	-0.01	0.25	1	0.99 (0.94-1.04)
	Zadov. obit. odn.	-0.03	2.07	1	0.97 (0.93-1.02)	-0.01	0.04	1	1.00 (0.95-1.05)
	Prosocijalno pon.	0.04	0.32	1	1.04 (0.90-1.21)	-0.25	9.66**	1	0.78 (0.67-0.91)
	Hiperaktivnost	0.05	0.76	1	1.06 (0.93-1.19)	0.09	2.01	1	1.10 (0.97-1.25)
	Emocionalni probl.	0.21	9.91**	1	1.23 (1.08-1.39)	0.01	0.01	1	1.01 (0.88-1.15)
	Problemi ponašanja	0.10	1.47	1	1.10 (0.94-1.29)	0.30	12.18***	1	1.35 (1.14-1.60)
	Probl. s vršnjacima	0.30	10.78**	1	1.35 (1.13-1.62)	0.12	1.65	1	1.13 (0.94-1.35)
		Cox & Snell R^2	χ^2	df	-2LL	Cox & Snell R^2	χ^2	df	-2LL
		.27	115.52	9	402.78	.34	143.72	9	342.05

Tablica 3. - *Nastavak*

Korak	Prediktor	Doživljeno vršnjačko nasilje				Počinjeno vršnjačko nasilje			
		B	Wald χ^2	df	OR (95% interval pouzd.)	B	Wald χ^2	df	OR (95% interval pouzd.)
3.	Psihičko zlostav.	0.01	2.02	1	1.01 (1.00-1.02)	0.03	15.77***	1	1.03 (1.02-1.04)
	Fizičko zlostav.	0.02	2.58	1	1.02 (1.00-1.03)	-0.00	0.06	1	1.00 (0.98-1.02)
	Ekstremno fiz. zlost.	-0.07	10.64**	1	0.93 (0.90-0.97)	-0.00	0.00	1	1.00 (0.96-1.04)
	Zadov. obit. odn.	-0.03	2.05	1	0.97 (0.92-1.01)	0.01	0.12	1	1.01 (0.95-1.07)
	Prosocijalno pon.	0.16	2.94	1	1.17 (0.98-1.40)	-0.28	9.55**	1	0.75 (0.63-0.90)
	Hiperaktivnost	0.02	0.10	1	1.02 (0.89-1.17)	0.09	1.55	1	1.10 (0.95-1.27)
	Emocionalni probl.	0.27	13.62***	1	1.31 (1.14-1.51)	-0.09	1.25	1	0.91 (0.78-1.07)
	Problemi ponašanja	-0.10	1.05	1	0.91 (0.75-1.10)	0.32	10.02**	1	1.38 (1.13-1.68)
	Probl. s vršnjacima	0.36	11.51**	1	1.44 (1.17-1.77)	-0.07	0.38	1	0.93 (0.75-1.16)
	Počinjeno nasilje	0.17	49.77***	1	1.18 (1.13-1.24)	-	-	1	-
	Doživljeno nasilje	-	-	-	-	0.15	40.63	-	1.16 (1.11-1.21)
		Cox & Snell R ²	χ^2	df	-2LL	Cox & Snell R ²	χ^2	df	-2LL
		.40	190.99	10	327.31	.45	206.86	10	278.91

Napomena: Psihičko zlostav. – Psihičko zlostavljanje; Fizičko zlostav. – Fizičko zlostavljanje; Ekstremno fiz. zlost. – Ekstremno fizičko zlostavljanje; Zadov. obit. odn. – Zadovoljstvo obiteljskim odnosima; Prosocijalno pon. – Prosocijalno ponašanje; Emocionalni probl. – Emocionalni problemi; Probl. s vršnjacima – Problemi s vršnjacima.

** $p < .01$, *** $p < .001$.

Od pojedinačnih su varijabli u prvom skupu prediktora u obje logističke regresije značajni *psihičko zlostavljanje od strane roditelja* i *zadovoljstvo obiteljskim odnosima*. Konkretno, što su adolescenti izloženiji psihičkom zlostavljanju od strane roditelja te nezadovoljniji odnosima s njima, veća je vjerojatnost da će pripadati u skupinu 30% učenika koji postižu najviše rezultate na skali počinjenog i/ili doživljenoga vršnjačkog nasilja. Međutim, zadovoljstvo je obiteljskim odnosima značajan prediktor samo u prvom koraku, dok psihičko zlostavljanje ostaje značajni prediktor u svim skupovima u slučaju razlikovanja kategorija počinjenog nasilja, a gubi na svojoj značajnosti u trećem koraku predviđanja doživljenog nasilja, kada uvodimo prediktorsku varijablu počinjenog vršnjačkog nasilja.

U drugom koraku, uvođenjem psihosocijalnih varijabli, uočavamo razlike u tome koje su varijable značajne za predviđanje klasifikacije počinjenog, a koje doživljenog nasilja. Tako su, uz psihičko zlostavljanje, za objašnjenje doživljenog nasilja značajni *emocionalni problemi* i *problemi s vršnjacima*. U oba slučaja, što učenici imaju više poteškoća, veća je vjerojatnost da će biti izloženiji vršnjačkom nasilju. Za objašnjenje počinjenog nasilja *prosocijalno ponašanje* smanjuje vjerojatnost nasilničkog ponašanja, a *problemi ponašanja* istu povećavaju. Međutim, u drugom skupu za predviđanje počinjenog nasilja idalje je najznačajniji prediktor doživljeno psihičko zlostavljanje od strane roditelja. Svi navedeni značajni prediktori iz drugog koraka svoju značajnost zadržavaju i u trećem koraku.

Konačno, *počinjeno* odnosno *doživljeno vršnjačko nasilje*, uvedeno u posljednjem koraku, pokazuje se kao najznačajniji prediktor u cjelovitom modelu u obje logističke regresije. Takav je nalaz i očekivan s obzirom na velik broj učenika koji su istovremeno i žrtve i nasilnici, što smo vidjeli u ranijim analizama. Dakle, ako je netko počinitelj vršnjačkog nasilja, veća je vjerojatnost da će biti u skupini najizloženijih nasilju, i obrnuto, ako je osoba izložena vršnjačkom nasilju, veća je vjerojatnost da će biti u skupini 30% najnasilnijih učenika. Ovdje moramo podsjetiti kako logistička regresija ne odgovara na pitanje o kauzalnim odnosima među varijablama te nacrtom našeg istraživanja ne možemo otkriti što je uzrok, a što posljedica u slučaju vršnjačkog nasilja.

Rasprava

Rezultati su ovoga istraživanja potvrdili kako vršnjačko nasilje postoji u hrvatskim školama te kako se uz njega veže nekoliko značajnih psihosocijalnih teškoća. U nastavku su teksta opisani glavni rezultati te je dan osvrt na praktične implikacije istraživanja i programe prevencije vršnjačkog nasilja.

Specifičnosti vršnjačkog nasilja srednjoškolaca

U opisanom se istraživanju pokazalo kako barem jedan oblik vršnjačkog nasilja jednom tjedno ili češće doživljava 37.8% učenika. Taj je postotak prilično visok, naročito za srednjoškolce kod kojih je vršnjačko nasilje manje zastupljeno. U usporedbi s tim, u istraživanju koje je 2003. provela Baldry na 1059 talijanskih učenika dobi od 8 do 15 godina pokazalo se kako je u protekla tri mjeseca barem jedan oblik vršnjačkog nasilja jednom tjedno ili češće doživjelo 48.3% učenika. Takva je zastupljenost vršnjačkog nasilja i očekivana, s obzirom da se radi o podacima dobivenim za osnovne, a ne srednje škole, koje su bile predmet našeg istraživanja.

Što se tiče vrste vršnjačkog nasilja, pokazalo se kako je među srednjoškolcima najučestalije psihičko nasilje, naročito ogovaranje. Takav je nalaz u skladu s drugim istraživanjima (npr. Boulton, Trueman i Flemnigton, 2003; Marušić i Pavin Ivanec, 2008; Šimić, 2004) koja su pokazala kako su među djecom i, naročito, mladima znatno učestalije vrijeđanje, nazivanje pogrdnim imenima, ismijavanje, verbalne prijetnje i ogovaranje nego fizički ili seksualni napad te oduzimanje i uništavanje stvari. Smokowski i Holland-Kopasz (2005) navode kako je psihičko nasilje među djecom teže uočiti i na njega intervenirati, no iako ono ne ostavlja vidljive ožiljke, može imati razorne učinke.

Zanimljivo je kako u provedenom istraživanju nisu potvrđene spolne razlike u doživljenom i počinjenom vršnjačkom nasilju, kao ni razlike s obzirom na strukturu obitelji u kojoj mlada osoba odrasta, dok su vršnjačkom nasilju izloženiji mladi koji

potječu iz subjektivno siromašnijih obitelji, odnosno oni koji procjenjuju kako njihova obitelj ima lošiji materijalni status od obitelji njihovih vršnjaka. Rezultati dosadašnjih istraživanja, što se tiče spolnih razlika, nisu u potpunosti konzistentni, iako se najčešće navodi kako su dječaci i mladići češće nasilnici nego djevojke, dok među žrtvama nema značajnih spolnih razlika kada je riječ o ukupnom doživljenom vršnjačkom nasilju (npr. Alikasifoglu i sur., 2007; Dao i sur., 2006; Gini, 2008; Lien i sur., 2009). Nasuprot tome, što se tiče samohranog roditeljstva, ovdje dobiveni rezultati nisu u skladu s dosadašnjim istraživanjima. Mauer (2011) u svom istraživanju pokazuje kako su djeca iz jednoroditeljskih obitelji nasilnija prema svojim vršnjacima, dok Raboteg-Šarić i Pećnik (2006) naglašavaju kako samohrano roditeljstvo može biti činitelj rizika za probleme u prilagodbi djeteta.

Kada je riječ o procjeni srednjoškolaca koliko njihova obitelj ima novaca u odnosu na druge obitelji, važno je spomenuti kako se u istraživanju utvrdila zakrivljena distribucija doživljenog nasilja prema materijalnom statusu, pri čemu najmanje nasilja doživljavaju učenici koji percipiraju kako njihova obitelj ima sličan materijalni status obiteljima njihovih vršnjaka, zatim oni koji se smatraju bogatijima od drugih, dok najviše nasilja doživljavaju subjektivno siromašniji učenici (iako se oni statistički značajno ne razlikuju od "bogatijih"). Moguće je da se mladi iz siromašnijih i bogatijih obitelji izdvajaju iz vršnjačkih grupa, odskaču od većine, te zbog toga postaju žrtvama nasilja. U istraživanju Alikasifoglu i sur. (2007) potvrđeno je kako žrtve *bullyinga* dolaze iz nižega socioekonomskog statusa, a neka druga istraživanja navode i razlike u počinjenom nasilju ovisno o materijalnom statusu učenika. U istraživanju se Christie-Mizell (2004) pokazao upravo spomenuti zakrivljen odnos između obiteljskih primanja i vršnjačkog nasilja djece, pri čemu su djeca i adolescenti čije obitelji imaju niska ili izrazito visoka primanja najnasilnija prema svojim vršnjacima.

Za kraj je ovog poglavlja važno navesti kako su počinjeno i doživljeno vršnjačko nasilje umjereno pozitivno povezani ($r=.51$), na što upućuje i veliki broj učenika koje možemo nazvati nasilnicima-žrtvama (u ovom istraživanju, čak je i veći postotak takvog oblika uključenosti u vršnjačko nasilje, nego što je postotak samo nasilnika ili samo žrtvi). Također, u samom predviđanju doživljenog i počinjenog vršnjačkog nasilja uključivanje tih varijabli značajno unapređuje model koji uključuje samo obiteljske i psihosocijalne varijable, o kojima je riječ u iduća dva poglavlja.

Vršnjačko nasilje i psihosocijalno funkcioniranje srednjoškolaca

Ukupno gledajući, najviše psihosocijalnih poteškoća iskazuju mladi koji su istovremeno i žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja. Oni se naročito izdvajaju problemima u obitelji, konkretno doživljenim psihičkim i fizičkim zlostavljanjem od strane roditelja te manjim zadovoljstvom obiteljskim odnosima, većom hiperaktivnošću te problemima ponašanja. Rezultati da su nasilnici-žrtve

najrizičnija skupina djece za razvoj težih psihosocijalnih posljedica potvrđuju brojna istraživanja (npr. Frisén i Bjarnelind, 2010; Menesini i sur., 2009; Stein i sur., 2007). Međutim, ovdje se pokazalo kako se oni u većini psihosocijalnih varijabli statistički značajno ne razlikuju od počinitelja nasilja. Također, zanimljivo je kako se prema ukupnom rasponu odgovora upravo oni međusobno najviše razlikuju. U Tablici 2. je vidljivo kako su, u odnosu na preostale skupine, kod njih standardne devijacije kod gotovo svih varijabli najveće, što upućuje na to da je vjerojatno riječ o jednoj heterogenoj i kompleksnoj skupini mladih ljudi, kojoj je potrebno posvetiti veću pažnju u znanosti i praksi.

U provedenom se istraživanju počinitelji nasilja ističu najmanjim prosocijalnim ponašanjem, dok žrtve iskazuju najviše emocionalnih problema i problema s vršnjacima (iako se pritom ne razlikuju od nasilnika-žrtvi). Također, emocionalni problemi i problemi ponašanja su važni u predviđanju doživljenog nasilja od strane vršnjaka, a (nedostatak) prosocijalnog ponašanja i problemi ponašanja u predviđanju počinjenog vršnjačkog nasilja. Dosadašnja istraživanja dosljedno navode kako su žrtve vršnjačkog nasilja sklone internaliziranim, pa time i emocionalnim problemima (npr. Analitis i sur., 2009; Frisén i Bjarnelind, 2010; Lien i sur., 2009) te pojedina istraživanja potvrđuju kako imaju poteškoće u socijalnim odnosima (Hodges i Perry, 1999; Olweus, 1998; Storch i sur., 2003), slabije socijalne vještine (Glew i sur., 2000) pa, uslijed toga, i više problema s vršnjacima (na primjer, kada je riječ o sklapanju prijateljstava). Kao što je navedeno, ovdje je potvrđeno da počinitelji nasilja imaju više bihevioralnih i eksternaliziranih problema, što može biti povezano i s činjenicom da se rjeđe prosocijalno ponašaju.

Povezanost vršnjačkog nasilja s obiteljskim odnosima i doživljenim zlostavljanjem u obitelji

Rezultati opisanog istraživanja pokazuju kako je doživljeno *psihičko* zlostavljanje od strane roditelja naročito važno za predviđanje doživljenoga i počinjenoga vršnjačkog nasilja, a također je za isto važno i (ne)zadovoljstvo obiteljskim odnosima. Ovakvi su rezultati očekivani s obzirom na podatke istraživanja koja upućuju da su djeca zlostavljana u obitelji sklonija kasnijem agresivnom ponašanju prema vršnjacima (npr. Kilpatrick Demaray i Kerres Malecki, 2003; Mauer, 2011; Puhovski i sur., 2004), ali i da su češće žrtve vršnjačkog nasilja od djece koja nisu bila izložena zlostavljanju od strane roditelja (Baldry, 2003). Wilczenski i sur. (1997) navode kako izravno ili neizravno zlostavljanje kod kuće dovodi do toga da dijete "uči" nasilno ponašanje, što je u skladu s Bandurinom teorijom socijalnog učenja. Istom teorijom možemo objasniti i povezanost izloženosti nasilju u obitelji i kasnijega nasilnog ponašanja prema vršnjacima.

U ovom se istraživanju pokazalo kako je psihičko zlostavljanje ono koje je najvažnije u predikciji kasnije uključenosti u vršnjačko nasilje. Moguće je objašnjenje takva nalaza izrazito mala zastupljenost fizičkog, a naročito ekstremnoga fizičkog zlostavljanja u našem uzorku. Dosadašnja su istraživanja pokazala kako psihičko zlostavljanje u obitelji, iako slabije zamjetljivo i prilično zanemareno od strane javnosti, ali i stručnjaka, može imati izrazito nepovoljne posljedice za dijete, naročito u području mentalnog zdravlja i psihosocijalnog funkcioniranja. Tako se pokazalo kako su u obitelji psihički zlostavljana djeca često neposlušna, agresivna, imaju negativne emocije, nedostatnu kontrolu impulsa, hiperaktivna su i distraktibilna, emocionalno su nestabilna, depresivna, imaju sniženo samopoštovanje i negativnu sliku o sebi, a u školi se osjećaju nevoljenima, povlače se i izoliraju (Glaser, 2002; Hart, Binggeli i Brassard, 1998.). Moguće je da u obiteljima u kojima postoji psihičko zlostavljanje djeca ne uspijevaju izgraditi pozitivnu sliku o sebi i usvojiti adekvatne socijalne vještine, pa time i vještine rješavanja sukoba, te se ne znaju nositi s problemima u vršnjačkim odnosima. Izloženost nasilju od strane roditelja može smanjiti djetetove kapacitete da bude asertivno kada je izloženo nasilju u školi (uslijed sniženog samopoštovanja, veće depresivnosti i straha) te začarani krug viktimizacije počinje kod kuće i nastavlja se u školi (Baldry, 2003). Također, zbog neadekvatnih socijalnih vještina, umjesto suradnje s vršnjacima, do svog cilja dijete može nastojati doći napadom na vršnjake i nasilnim ponašanjem prema njima.

Nedostaci provedenog istraživanja

Navodeći nedostatke ovog istraživanja, trebamo poći od instrumentarija kojim smo mjerili vršnjačko nasilje mladih. Naime, ako se podsjetimo Olweusovih kriterija za definiranje vršnjačkog zlostavljanja, odnosno *bullyinga*, njega se određuje kao opetovano, namjerno negativno postupanje prema drugoj osobi, pri čemu postoji neravnopravni odnos snaga između počinitelja nasilja i žrtve. U ovdje korištenoj Skali vršnjačkog nasilja, međutim, nismo provjeravali postojanje drugih dvaju kriterija pa, uslijed toga, i ne možemo govoriti o *bullyingu*, već o vršnjačkom nasilju među srednjoškolcima¹. Također, nismo provjeravali uzajamnost u činjenju nasilja, tj. je li žrtva nasilja odgovorila istim ili sličnim ponašanjem napadaču, što velikim dijelom govori i o ravnoteži moći među njima, a velik broj nasilnika-žrtvi i umjerena korelacija između počinjenog i doživljenog nasilja upućuju na to da je uzajamnost važno provjeravati u budućim istraživanjima. Osim toga, ukupni su rezultati na ovim dvjema subskalama formirani jednostavnim zbrajanjem vrlo različitih oblika nasilnog ponašanja, što može uzrokovati veliku raspršenost tih rezultata, odnosno upućivati na veću heterogenost uzorka nego što on zaista je, s

¹ Važno je napomenuti kako ni većina stranih istraživanja koja govore o *bullyingu* nisu ispitivala sve ove kriterije pa je teško uspoređivati rezultate različitih istraživanja koja su na drugačiji način pristupila operacionalizaciji tog konstrukta.

obzirom na vršnjačko nasilje, heterogen. Poželjno je ubuduće različito vrednovati (ponderirati) različite oblike nasilja i to, na primjer, na temelju uznemirenosti koji određeni oblik nasilja pobudi kod žrtve, jer ona upućuje na to hoće li nasilje ostaviti manje ili veće posljedice po žrtvu. Drugi je moguć način ponderirati nasilna ponašanja na temelju učestalosti njihova pojavljivanja. Rigby (2002) navodi kriterije koji bi se trebali uzeti u obzir prilikom prosuđivanja o ozbiljnosti nekog oblika nasilja među djecom: (1) kakav je oblik nasilnog ponašanja (je li riječ o, na primjer, blagom zadirkivanju ili o tjelesnom napadu), (2) koliko je trajanje nasilja te (3) kakva je frekvencija nasilnoga ponašanja (događa li se ono dnevno, tjedno ili rijede).

Također, sve varijable korištene u istraživanju ispitane su metodom samoprocjene, koja umjetno povećava korelacije između varijabli. Mnoga istraživanja upućuju na to da su procjene nastavnika i vršnjaka znatno učinkovitije od samoprocjena, kada je riječ o procjenjivanju fizičke i verbalne ili, pak, direktne i indirektno agresivnosti djece i mladih (Cenkseven Onder i Yurtal, 2008; Henry, 2006).

Praktične implikacije provedenog istraživanja i programi prevencije vršnjačkog nasilja

U ovom smo istraživanju vidjeli koliko su odnosi u obitelji (naročito odnos roditelja prema djeci) značajni za razumijevanje vršnjačkog nasilja. Stoga bi važan korak u prevenciji toga društvenog problema bila prevencija nasilja u obitelji te, općenito, rad s roditeljima i to već od najranije dobi djece. U tom je pogledu važno istaknuti pozitivno roditeljstvo, koje podrazumijeva brižno i njegujuće roditeljsko ponašanje, pružanje strukture i vođenja djeteta od strane roditelja, uvažavanje djeteta kao osobe ili priznavanje djetetove individualnosti te omogućavanje osnaživanja djeteta (Pećnik i Starc, 2010). Ured UNICEF-a je u Hrvatskoj 2006. godine započeo s provedbom programa radionica s roditeljima "Rastimo zajedno", namijenjenog roditeljima najmlađe djece (do četiri godine života), a koji predstavlja i svojevrsnu prevenciju nasilja roditelja nad djecom. Čak i kada ne govorimo o prevenciji, već o tretmanskim programima namijenjenim djeci koja su doživjela zlostavljanje i zanemarivanje u obitelji, Bonner (2009) u slučaju psihičkog/emocionalnog zlostavljanja, a koje se u ovom istraživanju prikazalo najznačajnijim za predikciju vršnjačkog nasilja, preporuča tretman unaprjeđivanja interakcije roditelja i djeteta ili upravo program pozitivnog roditeljstva.

Osim prevencije nasilja u obitelji, kojom posredno djelujemo i na smanjenje nasilja među djecom, važno je istaknuti i programe koji su se neposredno usmjerili na vršnjačko nasilje, bilo u svrhu prevencije ili u svrhu tretmana nasilja. U svijetu je najpoznatiji i najšire korišten program koji se bavi vršnjačkim nasiljem Olweusov program prevencije vršnjačkog zlostavljanja (*The Olweus Bullying Prevention Program*, Olweus i Limber, 2000), koji se provodi u osnovnim i srednjim školama

te potiče školsko osoblje da razvije okruženje koje obilježavaju toplina i uključenost, koje ima čvrste granice za neprihvatljivo ponašanje, u kojem se konzistentno primjenjuju posljedice kršenja pravila koje nisu neprijateljske (na primjer, koje nisu kažnjavajuće, već uključuju razgovor ili tretman počinitelja) te koje potiču odrasle u školi da su istovremeno i autoriteti i modeli pozitivnog ponašanja učenicima. Due i sur. (2005) navode kako je najvažniji alat za smanjenje vršnjačkog nasilja u školama upravo stvaranje sigurnoga školskog okruženja. Smokowski i Holland-Kopasz (2005) ističu kako je usmjeravanje samo na negativno ponašanje (ono koje želimo promijeniti) znatno manje učinkovito od toga da se simultano usmjeravamo na konstruiranje pozitivnog konteksta, koji je u suprotnosti s nasiljem i neprijateljstvom. Najučinkovitije su one intervencije koje se istovremeno usmjeravaju na dijete, njegovu ili njenu obitelj, školu te zajednicu u cjelini. U novije se vrijeme suzbijanju vršnjačkog nasilja često pristupa primjenom humanističkih metoda i humanističkih pristupa koje obilježava iskrena želja da se razumiju i uvažavaju potrebe onih koji su primarno uključeni u zlostavljanje, tj. zlostavljača (jednog ili više njih) i žrtve (žrtava). Pritom se radi na uspostavi kvalitetnih odnosa sa svima uključenima, a to je moguće samo uzajamnim poštovanjem i iskrenom dvosmjernom komunikacijom (Rigby, 2006).

U Hrvatskoj je najveći i najsustavniji program prevencije vršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama UNICEF-ov program "Za sigurno i poticajno okruženje u školama", koji se provodi od 2003. godine te čije evaluacije potvrđuju uspješnost programa². Uključivanje samih učenika u prevenciju i suzbijanje nasilja može biti krajnje korisno i poticajno za sve učenike škole, a kako većina mladih i sama ocjenjuje vršnjačko nasilje kao važan društveni problem³, vjerojatno je da će mladi biti spremni na aktivno suočavanje s tim fenomenom.

Zaključno je važno naglasiti kako je potrebno školu (školske djelatnike, polaznike i roditelje) naučiti da ne negira nasilje jer zbog negiranja "malih, dječjih svađa" možemo propustiti reagirati na vrijeme i spriječiti daljnje širenje nasilja. Usljed neadekvatnih (ili nepostojećih) intervencija od strane okoline, dijete može naučiti kako je nasilje (koliko god ono naizgled može djelovati bezazleno) prihvatljiv način postizanja cilja te žrtva nasilja i sama može postati zlostavljač. U ovom smo istraživanju vidjeli da postoji velik broj nasilnika-žrtvi, a upravo zbog tog reciprociteta u nasilnom ponašanju, začarani krug nasilja često ne prestaje.

Umjesto zaključka

Provedeno je istraživanje produbilo razumijevanje vršnjačkog nasilja među mladima, dalo je uvid u poteškoće vezane za pojavu nasilja te u kakvu je odnosu

² Više o programu može se pročitati u Pregrad, J. (2010). *Program prevencije vršnjačkog nasilja – Za sigurno i poticajno okruženje u školama*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

³ Prisjetimo se da 89.2% mladih u uzorku ovdje opisanog istraživanja smatra vršnjačko nasilje ozbiljnim problemom.

vršnjačko nasilje s obilježjima obitelji (zadovoljstvom obiteljskim odnosima i pojedinim oblicima zlostavljanja u obitelji). Međutim, postoji još mnogo otvorenih pitanja vezanih za vršnjačko nasilje, naročito srednjoškolaca. Prvi je korak u daljnjem razumijevanju nasilja svakako formiranje instrumentarija kojim možemo razlikovati vršnjačko nasilje od zlostavljanja, a koji je istovremeno i dovoljno ekonomičan te primjenjiv dobnj skupini koja je od interesa. Također, poželjno je ne samo provjeriti koliko je često osoba doživjela pojedini oblik nasilja već i koliko ju je ono uznemirilo, kako je na njega reagirala (je li uzvratila nasiljem) te od strane koga je doživjela nasilje (na primjer, kojeg je spola bio počinitelj nasilja⁴). Za buduća istraživanja preporučujemo i slučajno uzorkovanje, koje omogućuje veću generalizaciju rezultata, a uzorkom je poželjno obuhvatiti djecu i/ili mlade kako iz ruralnih, tako i iz urbanih sredina. Konačno, istraživanjima vršnjačkog nasilja izrazito nedostaju longitudinalni nacrti, koji bi omogućili bolje razumijevanje uzroka i posljedica nasilja (naročito kada je riječ o psihološkim varijablama, kao što je na primjer samopoštovanje, za koje nije utvrđeno prethodi li vršnjačkom nasilju ili, pak, slijedi iza njega). Osim toga, takva bi istraživanja omogućila razumijevanje dinamike i razvoja vršnjačkog nasilja od dječje ka adolescentskoj dobi.

Literatura

- Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O. i Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: Results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal of Pediatrics*, 166(12), 1253-1260.
- Analtis, F., Klein Velderman, M., Ravens-Sieberer, U., Detmar, S., Erhart, M., Herdman, M., ... Rajmil, L., (2009). Being bullied: Associated factors in children and adolescents 8 to 18 years old in 11 European countries. *Pediatrics*, 123(2), 569-577.
- Andreou, E. (2001). Bully/victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children. *Educational Psychology*, 21(1), 59-66.
- Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse and Neglect*, 27(7), 713-732.
- Bonner, L.B. (2009, listopad). *Razvoj intervencija u području mentalnog zdravlja u radu sa zlostavljanom djecom*. Javno predavanje, Zagreb.
- Boulton, M.J., Trueman, M. i Flemington, I. (2002). Associations between secondary school pupils' definitions of bullying, attitudes towards bullying, and tendencies to engage in bullying: Age and seks differences. *Educational Studies*, 28(4), 353-370.

⁴ Rigby (2002) navodi kako je veća vjerojatnost da djevojčice i djevojke budu zlostavljane od strane vršnjaka obaju spolova, dok su dječaci i mladići većinom zlostavljani od strane vlastitog spola.

- Bowers, L., Smith, P.K. i Binney, V. (1994). Perceived family relationships of bullies, victims and bully/victims in middle childhood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11(2), 215-232.
- Brockenbrough, K.K., Cornell, D.G. i Loper, A.B. (2002). Aggressive attitudes among victims of violence at school. *Education and Treatment of Children*, 25(3), 273-287.
- Buljan Flander, G., Durman Marijanović, Z. i Čorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, 16(1-2), 157-174.
- Cenkseven Onder, F. i Yurtal, F. (2008). An investigation of the family characteristics of bullies, victims, and positively behaving adolescents. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 8(3), 821-832.
- Christie-Mizell, C.A. (2004). The immediate and long-term effects of family income on child and adolescent bullying. *Sociological Focus*, 37(1), 25-41.
- Cohen, P., Brook, J.S., Cohen, J., Velez, N. i Garcia, M. (1990). Common and uncommon pathways to adolescent psychopathology and problem behavior. U: L.N. Robins i M. Rutter (Ur.) *Straight and devious pathways from childhood to adulthood* (str. 242-258). New York: Cambridge University Press.
- Dake, J.A., Price, J.H. i Telljohann, S.K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *The Journal of School Health*, 73(5), 173-180.
- Dao, T.K., Kerbs, J.J., Rollin, S.A., Potts, I., Gutierrez, R., Choi, K., ... Prevatt, F. (2006). The association between bullying dynamics and psychological distress. *Journal of Adolescent Health*, 39(2), 277-282.
- Dauvergne, M. i Johnson, H. (2001). Children witnessing family violence. *Juristat - Canadian centre for justice statistics*, 21(6), 1-12.
- Demaray, M.K. i Malecki, C.K. (2003). Perceptions of the frequency and importance of social support by students classified as victims, bullies, and bully/victims in an urban middle school. *School Psychology Review*, 32(3), 471-489.
- Due, P., Holstein, B.E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S.N., Scheidt, P. i Currie, C. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: International comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15(2), 128-132.
- Dulčić, A. (Ur.). (2003). *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Elez, K. (2003). *Nasilništvo i samopoimanje u djece osnovnoškolske dobi*. (Neobjavljeni diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Frisén, A. i Bjarnelind, S. (2010). Health-related quality of life and bullying in adolescence. *Acta Paediatrica*, 99(4), 597-603.
- Gini, G. (2008). Associations between bullying behaviour, psychosomatic complaints, emotional and behavioural problems. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 44(9), 492-497.

- Glaser, D. (2002.). Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): A conceptual framework. *Child Abuse & Neglect*, 26, 697-714.
- Glew, G., Rivara, F. i Feudtner, C. (2000). Bullying: Children hurting children. *Pediatrics in Review*, 21(6), 183-189.
- Goodman, R. (1997). Upitnik snaga i poteškoća djeteta. U: M. Ajduković i T. Radočaj (Ur.), *Pravo djeteta na život u obitelji - Stručna pomoć obiteljima s djecom i nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi kao proces podrške za uspješno roditeljstvo* (CD prilog). Zagreb: UNICEF, Ured za Hrvatsku.
- Hart, N.S., Binggeli, N.J. i Brassard, M.R. (1998). Evidence for the effects of psychological maltreatment. *Journal of Emotional Abuse*, 1(1), 27-58.
- Hawker, D.S. i Boulton, M.J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41(4), 441-455.
- Henry, D.B. (2006). Associations between peer nominations, teacher ratings, self-reports, and observations of malicious and disruptive behavior. *Assessment*, 13(3), 241-252.
- Hodges, E.V. i Perry, D.G. (1999). Personal and interpersonal antecedents and consequences of victimization by peers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(4), 677-685.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Rantanen, P. i Rimpelä, A. (2000). Bullying at school - An indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*, 23(6), 661-674.
- Kilpatrick Demaray, M. i Kerres Malecki, K. (2003). Perceptions of the frequency and importance of social support by students classified as victims, bullies, and bully/victims in an urban middle school. *School Psychology Review*, 32(3), 471-489.
- Lien, L., Green, K., Welander-Vatn, A. i Bjertness, E. (2009). Mental and somatic health complaints associated with school bullying between 10th and 12th grade students: Results from cross sectional studies in Oslo, Norway. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 5(6), 1-8.
- Marušić, I. i Pavin Ivanec, T. (2008). Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: Spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), 5-19.
- Mauer, M. (2011). *Povezanost fizičkog kažnjavanja djece od strane roditelja s njihovim nasilnim ponašanjem prema vršnjacima*. (Neobjavljeni diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku, Osijek.
- Menesini, E., Modena, M. i Tani, F. (2009). Bullying and victimization in adolescence: Concurrent and stable roles and psychological health symptoms. *The Journal of Genetic Psychology*, 170(2), 115-133.
- Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B. i Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.

- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti?* Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus, D. (1999). Sweden. U: P.K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R.F. Catalano i P. Slee (Ur.) *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (str. 7-27). Florence: Taylor & Frances/Routledge.
- Olweus, D. i Limber, S. (2000). *Bullying prevention program*. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.
- Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D. i Ramsey, E. (1989). Developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44(2), 329-335.
- Pećnik, N. i Starc, B. (2010). *Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece*. Zagreb: UNICEF, Ured za Hrvatsku.
- Pravobranitelj za djecu (2010). *Izješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2009. godinu*. Preuzeto s <http://www.dijete.hr/hr/izvjemainmenu-93/izvjeo-radu-pravobranitelja-za-djecu-mainmenu-94.html>
- Pravobranitelj za djecu (2011). *Izješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2010. godinu*. Preuzeto s <http://www.dijete.hr/hr/izvjemainmenu-93/izvjeo-radu-pravobranitelja-za-djecu-mainmenu-94.html>
- Puhovski, S., Karlović, A. i Buljan Flander, G. (2004). Validacija upitnika o emocionalnom zlostavljanju. *Društvena istraživanja*, 3(71), 555-578.
- Raboteg-Šarić, Z. i Pećnik, N. (2006). Bračni status, financijske poteškoće i socijalna podrška kao odrednice roditeljske depresivnosti i odgojnih postupaka. *Društvena istraživanja*, 6(86), 961-985.
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti*. Zagreb: Mosta.
- Rimac, I., Ogresta, J., Rajter, M., Sušac, N. i Zorec, L. (2012). Skala vršnjačkog nasilja. U: M. Ajduković, I. Rimac, J. Ogresta, M. Rajter i N. Sušac (Ur.) *Temeljni statistički pokazatelji nalaza epidemiološkog istraživanja za Republiku Hrvatsku - BECAN: Epidemiološko istraživanje zlostavljanja i zanemarivanja djece* (str. 67-102).
- Roberts, W.B. i Morotti, A.A. (2000). The bully as victim: Understanding bully behaviors to increase the effectiveness of interventions in the bully-victim dyad. *Professional School Counseling*, 4(2), 148-155.
- Smith, P.K. i Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7(2), 193-212.
- Smith, P.K., Shu, S. i Madsen, K. (2001). Characteristics of victims of schoolbullying: Developmental changes in coping strategies and skills. U: J. Juvonen i S. Graham (Ur.) *Peer harassment in school* (str. 332-351). New York: Guilford Publications.

- Smokowski, P.R. i Holland-Kopasz, K. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27(2), 101-110.
- Sourander, A., Helstelä, L., Helenius, H. i Piha, J. (2000). Persistence of bullying from childhood to adolescence - A longitudinal 8-year follow-up study. *Child Abuse & Neglect*, 24(7), 873-881.
- Stein, J.A., Dukes, R.L. i Warren, J.I. (2007). Adolescent male bullies, victims and bully-victims: A comparison of psychosocial and behavioral characteristics. *Journal of Pediatric Psychology*, 52(3), 273-282.
- Steinberg, L. (2000). Youth violence: Do parents and families make a difference? *National Institute of Justice Journal*, 243, 30-38.
- Storch, E.A., Brassard, M.R. i Masia-Warner, C.L. (2003). The relationship of peer victimization to social anxiety and loneliness in adolescence. *Child Study Journal*, 33(1), 351-362.
- Straus, M.A., Hamby, S.L., Finkelhor, D., Moore, D.W. i Runyan, D. (1998). Identification of child maltreatment with the parent-child Conflict Tactics Scales: Development and psychometric data for a national sample of American parents. *Child Abuse and Neglect*, 22(4), 249-270.
- Šimić, N. (2004). *Doprinos istraživanju pojavnosti nasilja među djecom u školi*. (Neobjavljeni diplomski rad). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Vulić-Prtorić, A. (2004). Skala kvalitete obiteljskih interakcija - KOBI. U: A. Proroković i sur. (Ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika II*. (str. 24-33). Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Wilczenski, F.L., Steegmann, R., Braun, M., Feeley, F., Griffin, J., Horowitz, T. i Olson, S. (1997). Children as victims and victimisers. Intervention to promote 'Fair Play'. *School Psychology International*, 18, 81-89.

Family and Psychosocial Determinants of Youth Peer Violence

Abstract

The aim of this research is to improve the understanding of high school peer violence by examining how peer violence is connected with family violence and youth strength and difficulties.

The research included 588 second grade high school students, from four cities – Ogulin, Velika Gorica, Zabok i Oroslavje. The instrument includes socio-demographic data, Peer violence scale (Rimac et al., 2012), Content with one's own family subscale from Quality of family relations scale (Vulić-Prtorić, 2004), adjusted Parent-child conflict tactics scales (Straus et al., 1998) and Strengths and difficulties questionnaire (Goodman, 1997).

Results show that 37.8% students experience at least one form of peer violence every week. The most common is psychological violence, especially gossip. Committed and experienced peer violence is moderately connected. Students that are at the same time bullies and the victims experience most psychosocial difficulties, perpetrators have the least pro-social behavior and the victims have the most emotional problems and problems with peers. Experienced family violence and (dis)content with family relations are important for the prediction of peer violence.

Keywords: peer violence, high school children, family violence, psychosocial difficulties, prevention of peer violence

Primljeno: 10.10.2011.